

Ekspresjonistyczna ornamentyka w architekturze wrocławskiego modernizmu oraz jej kontynuacja we współczesnej architekturze

Marta Małgorzata Rudnicka

Kłopotliwa definicja terminu „modernizm”

Powszechnie i szeroko stosowane pojęcie modernizmu pozostaje dla większości posługujących się nim niejasne¹. W literaturze funkcjonuje pojęcie modernizmu *sensu stricte* i *sensu largo*. Hasło: „Modernizm” kojarzone jest zazwyczaj przez nieprofesjonalistów z „białym modernizmem”. Pojęcie to przywodzi na myśl przede wszystkim dogmatyczne programy wielkich twórców i teoretyków stylu, oparte na primacie funkcji oraz całkowitym wyparciu elementu ornamentu: Louis Sullivan „Forma wynika z funkcji”, Le Corbusier „Postulaty architektury mieszkaniowej: konstrukcja słupowa, poziome pasy okien, płaskie dachy i tarasy na dachach, wolny plan, wolna elewacja”, Mies van der Rohe „Mniej znaczy więcej”, Adolf Loos „Ornament to zbrodnia”.

Jednak już nawet na tak rygorystycznie przestrzegany modernizm ujawniający się w latach 1908-75² składa się przecież wiele różnych prądów, kierunków i szkół w architekturze światowej (obejmujących funkcjonalizm, konstruktywizm, brutalizm itd.). Sprawa staje się jeszcze bardziej złożona, kiedy rozpatruje się modernizm *sensu largo*³, za kompletne znaczenie tego terminu przyjmując wszystkie stopniowo zanikające i rodzące się w pierwszych latach XX w. prądy, których podstawowym wyróżnikiem jest nowatorskość, nowość⁴. Wówczas znalazły

by się w jego obrębie takie kierunki jak: (1) secesja (zarówno ta o formach płynnych, roślinnych, jak i prostokreślna, z kręgu wiedeńskiego); (2) Art déco; (3) klasycyzm, często mocno kubizujący⁵, czasem przyjmujący formę tzw. architektury dworkowej⁶; (4) architektura wernakularna, sięgająca do wzorców regionalnych; (5) funkcjonalizm; (6) konstruktywizm i (7) ekspresjonizm.

5. T. Broniewski, *Historia architektury dla wszystkich*, Wrocław 1990, s. 499.

6. O. Czerner, *Competing Ideas In Polish Architecture [w:] East-european Modernism*, Londyn, s. 183.

1. *Biurowiec Karlsruher Lebensversicherung (obecnie dom mieszkalny) przy ulicy Bałuckiego 2 (powstały 1922-23) autor Moritz Hadda, Fot. Marta M. Rudnicka*

1. J. Tarnowski, *Neobarokowy modernizm? Kilka uwag o kłopotach z pojęciem modernizmu na marginesie książki o sopockim Grand Hotel, „Estetyka i Krytyka” nr 12 (1/2007)*, s. 237-242.

2. Za dolną cezurę czasową przyjęto rok 1908, na który przypada budowa Hali Turbin AEG Petera Behrensa, a za górną rok 1975, w którym rozpoczęto budowę Piazza d'Italia Charles'a Moore'a.

3. „Osobliwe jest to, iż upowszechniło przy tym się u nas nie takie rozumienie pojęcia modernistycznej architektury, jakie ukształtowała generacja Gropiusa i Le Corbusiera w walce z oponentami, lecz pojęcie znacznie szersze, obejmujące i owych oponentów, występujących skądinąd także pod szyldem nowoczesnej architektury, a więc secesję, wszelkie nurty „nowoczesnego” tradycjonalizmu, łącznie z Art Deco.” – J. Tarnowski, *Neobarokowy... op.cit.*, s. 242.

4. E. Niemczyk, *Inspiracje wrocławskiego modernizmu [w:] Ten wspomniały wrocławski modernizm*, Wrocław 1998, s. 9-11.

2. Budynek wielorodzinny przy ulicy Walecznych 30-54 (powstały 1927-28) autor Ludwig Moshamer, Fot. Marta M. Rudnicka

Ogólnie panującym poglądem jest, że architektura modernistyczna opierała się na nowej metodzie twórczej, wywodzącej formę i konstrukcję budynku niemal wyłącznie z zadanych uwarunkowań funkcjonalnych. Jak każda prawda generalna, tak i ta przy bliższym wejrzeniu okazuje się być półprawdą. Omawiając architekturę modernistyczną pierwszej połowy XX wieku, należy wziąć pod uwagę powyższe i włączyć w obszar zainteresowania nie tylko tę *sensu stricte* modernistyczną – pozbawioną ornamentu jako takiego – ale także tę, dla której ornament ma podstawowe znaczenie – ekspresjonistyczną.

Przyczyny boomu budowlanego

Dwudziestolecie przełomu XIX na XX w. to okres znaczących przemian stylowych, zarówno w sztukach przedstawiających jak i architekturze. Technika budowlana została wzbogacona o nowe rozwiązania technologiczne pozwalające na szybsze wznoszenie obiektów i na znaczną dowolność w kształtowaniu ich rzutu i elewacji – konstrukcję żelbetową. Wydarzenia te zbiegły się w czasie ze znacznym rozwojem Wrocławia. Po wygranej wojnie z Francją w 1871 r. Prusy rozkwitły. Nastąpił rozwój kultury i nauki, postępowała urbanizacja oraz industrializacja. Nie zahamowała tego nawet przegrana Niemiec w I wojnie światowej⁷. Powojenny kryzys gospodarczy, zmiany ustrojowe ani

też utworzenie Republiki Weimarskiej, mimo spowolnienia, nie zatrzymały procesu emancypacji miasta. Lata poprzedzające wybuch II wojny światowej można uznać za okres niezwyklej prosperity gospodarczej Śląska, bazującej na zdobyczach rewolucji przemysłowej i doniosłych przemianach społeczno-politycznych, które ona przyniosła ze sobą. Wrocław stał się centrum dużej aglomeracji. Kres rozwojowi miasta położył dopiero kryzys 1929 r.⁸

Źródła wrocławskiego ekspresjonizmu

Pod względem jakości sztuki, Wrocław nie był już więc prowincją, ale ośrodkiem chwytającym i wdrażającym nowe mody architektoniczne. Powstająca tu w pierwszym dwudziestolecu XX w. architektura wykracza poza lokalne ramy, plasując się w głównym nurcie przemian stylowych. Jako rozwijający się ośrodek z czołówki miast niemieckich, Wrocław przyciągał znanych twórców.

Na przełomie wieków większość działających tu architektów była absolwentami uczelni pozawrocławskich, przede wszystkim berlińskich np. Berliner Bauakademie (Richard Plüddemann), Akademie der Künste czy Königliche Technische Hochschule Berlin-Charlottenburg (Max Berg, Hans Poelzig). Równocześnie do udziału w konkursach organizowanych we Wrocławiu zapraszano renomowanych architektów. Projektowali tu m.in. Herman Dernburg, Ludwig Moshamer, Adolf Rading, Heinrich Rump czy Theo Effenberger. Rozpowszechnieniu najnowszych trendów architektonicznych przysłużyły się też znacznie czasopiśmiśma i prasa codzienna, obficie opisujące nowoczesne monumentalne budynki⁹.

Dzięki przepływowi twórców, najnowsze trendy architektoniczne znajdowały szybko drogę do Wrocławia. W ten sam sposób przyniesiono do miasta nowinki ekspresjonistyczne. We Wrocławiu tworzyli przecież m.in. Ernst May i Erich Mendelsohn, który podobnie jak Bruno Taut, Hugo Häring czy Dominikus Böhm – wybitni ekspresjonistyczni architekci niemieccy – studowali u Theodora Fishera. Nie jest zapewne przypadkiem, że właśnie spod jego ręki wychodzili twórcy, którzy wiązali się później z tym konkretnym prądem twórczym. Fischer, współzałożyciel *Werkbundu*, odrzucający zarówno historyzm jak i secesję, uwzględniał w swojej twórczości miejscowe czynniki kulturowe, zwracał uwagę na społeczny odbiór architektury i lokalną tradycję.

Ornamentyka i dekoracje wrocławskich obiektów ekspresjonistycznych

W omawianym okresie powstało we Wrocławiu szereg nowych obiektów handlowych i użyteczności publicznej oraz kilka osiedli mieszkaniowych. Ich architekturę w wielu wypadkach zaliczyć można do ekspresjonistycznej. Ekspresjonizm wrocławski odznacza się tym samym zestawem cech, co jego niemiecki wzorzec. Podstawową własność stanowi podkreślanie kierunków (pionowego lub poziomego), tworzenie dy-

7. K. i P. Kirschke, *Trzy narożniki: Poelzig, Mendelsohn i Dernburg. Architektura wrocławskich domów towarowych* [w:] *Ten wspaniały wrocławski modernizm*, Wrocław 1998, s. 86.

8. K. Kirschke, *Fasady wrocławskich obiektów komercyjnych z lat 1890-1930*, Wrocław 2005, s. 7.

9. K. Kirschke, *Fasady...*, *op.cit.*, s. 11.

namicznych form w celu wywołania wrażenia strzelistości, dynamizmu, „pędu” – w jakim obiekt funkcjonuje. Budowle ekspresyjne z jednej strony wykazują już zdecydowane cechy modernistyczne (przede wszystkim: podobne czy wręcz identyczne kondygnacje, duże przeszklenia, elewacje odzwierciedlające funkcjonalny i konstrukcyjny układ obiektu, z drugiej strony wykazując silnie jeszcze cechy secesji (płynność konstrukcji, rozczłonkowanie budowli nadające jej ekspresyjny charakter, czy też strzelistość bryły, czasem ornamenty, dla których wzorce czerpie się z natury). Bryły o uproszczonych formach ceramicznych lub kamiennych elewacji, rozpiętych na stalowym lub żelbetonowym szkieletie opracowywano w duchu funkcjonalizmu, ozdabiając je trójkątnym ornamentem, detalami przywodzącymi na myśl kryształ.¹⁰ „Prymitywne warunki w jakich przyszło nieraz w ciągu tych 5 lat [I wojny światowej - przyp. aut.] funkcjonować Europejczykom, wprowadziły znów do sztuki formy zaczerpnięte z natury, kubistyczne, jak również gotyckie, co czyniło powstające dzieła bliższymi secesji niż sztuce 1914 roku”¹¹.

Występujące we Wrocławiu obiekty z kręgu ekspresjonizmu, ze względu na rodzaj wykorzystanego ornamentu, zaliczyć można do trzech kategorii. Pierwszą z nich stanowi najskromniej reprezentowany dynamizm¹², którego przykłady stanowią m.in. takie obiekty jak: dom dla samotnych i bezdzietnych małżeństw na wystawie WUWA Hansa Scharouna (1929) oraz dom handlowy „Petersdorf” Ericha Mendelsohna (1927).

Wśród wrocławskich obiektów początku XX w. silnie reprezentowany jest także ekspresjonizm najlepiej znany z twórczości Hugo Häringa na osiedlach „Berlin-Zehlendorf” czy „Berlin-Siemensstadt”, którego przykłady stanowią np.: Miejski Szpital dla Niemowląt przy ul. Józefa Hoene – Wrońskiego autorstwa Maxa Berga (1910-11) i kwartał mieszkalny w obrębie ulic Henryka Sienkiewicza/ Nowowiejskiej/ Piastowskiej autorstwa Theo Effenbergera (1926-28). Do nurtu tego należą także biurowiec „Karlsruher Lebensversicherung” przy Bałuckiego 2 (1922-23) oraz zespół budynków przy ul. Walecznych (1927-28), z tą jednak różnicą, że zarówno do projektu elewacji biurowca Towarzystwa Ubezpieczeniowego, jak i tylnej elewacji zespołu mieszkaniowego wprowadzono motyw trójkąta jako element dekorujący.

Niezwykle oszczędna w swojej formie fasada biurowca powstała w wyniku przebudowy XIX-wiecznej kamienicy. Jej forma jest bezpośrednim przełożeniem na architekturę ideałów z kręgu „Gläserne Kette” (Szklany Łańcuch). Podobnie jak projekty członków tej grupy – Bruno Tauta oraz braci Hansa i Wassilija Luckhardtów – jest inspirowana formą kryształu.¹³ Autor projektu Moritz Hadda – uczeń Hansa Poelziga¹⁴

3. Gmach Prezydium Policji przy ulicy Podwale 31-33 (powstały 1925-27) autor Rudolf Fernholz, Fot. Marta M. Rudnicka

– zastosował trójkątne formy w ukształtowaniu attyki i pilastrów, ułatwiając dostęp światła do wnętrz biurowych i tworząc ekspresyjne plastyczne efekty światłocieniowe na elewacji.¹⁵

Blok wielorodzinny autorstwa Ludwiga Moshamera przy ul. Walecznych, łączy w sobie häringowską czystość formalną i architekturę spod znaku ekspresjonistycznego ornamentu. Od strony ulicy obiekt ten zaprojektowany jest w spokojnej, ascetycznej formie. W elewacji cegłą klinkierową wyróżniono jedynie wejścia oraz piony klatek schodowych, ozdabiając je analogicznymi jak w portalach terakotowymi detalami. Stylistyka bryły dopiero od strony podwórza nabiera drapieżności. Elewacja załamuje się wielokrotnie pod ostrym kątem tworząc ekspresyjne trójkątne ryzality.

Podobne wykorzystanie stylistyki ekspresjonistycznej jako dekoracji nie jest rzadkie. „We wrocławskiej architekturze mieszkaniowej odnajdujemy liczne przykłady zastosowania »ekspresjonistycznej«, ceglanej lub terakotowej dekoracji Art déco. W celu uniknięcia monotonii zdobiono bądź całe fasady, (...) bądź zaznaczano ceglaną wzorzystą fakturą jedynie ich elementy: piony klatek schodowych, wykusze, nisze, gzymsy. Stosowano terakotowe wzorzyste portale o ornamentach, który można określić jako »zgeometryzowaną secesję«”¹⁶. W kamienicy przy ul. Legnickiej 64, jednej z dwóch ocalałych z osiedla Popowice, oryginalna stylistyka jest nadal widoczna w partii przyziemia i wykuszu. Analogicznie jak w budynkach Moshamera opracowano wejścia i klatki schodowe w kamienicach przy ul. Piastowskiej 42-48. Wyeksponowano je na elewacji ceglanym ryzalitem z romboidalną dekoracją. Portal kamienicy pod numerem 48 ozdobiono dodatkowo ceramicznymi płytkami terakotowymi z dekoracją ułożoną z trójkątów. Portale z kubistyczną dekoracją zastosowano także w budynku przylegającym do zespołu Moshamera.

Identyczne prefabrykowane ceramiczne portale odnaleźć można w kamienicach powstałych wokół kampusu Politechniki Wrocławskiej i zespołu klinik Akademii Medycznej. Stanowią niezaprzeczalny atut stonowanych fasad, w których je umieszczono. Zdo-

10. O. Czerner, *Competing...*, op.cit., s. 187.

11. N. Pevsner, *Historia architektury europejskiej*, Warszawa 1976, s. 411.

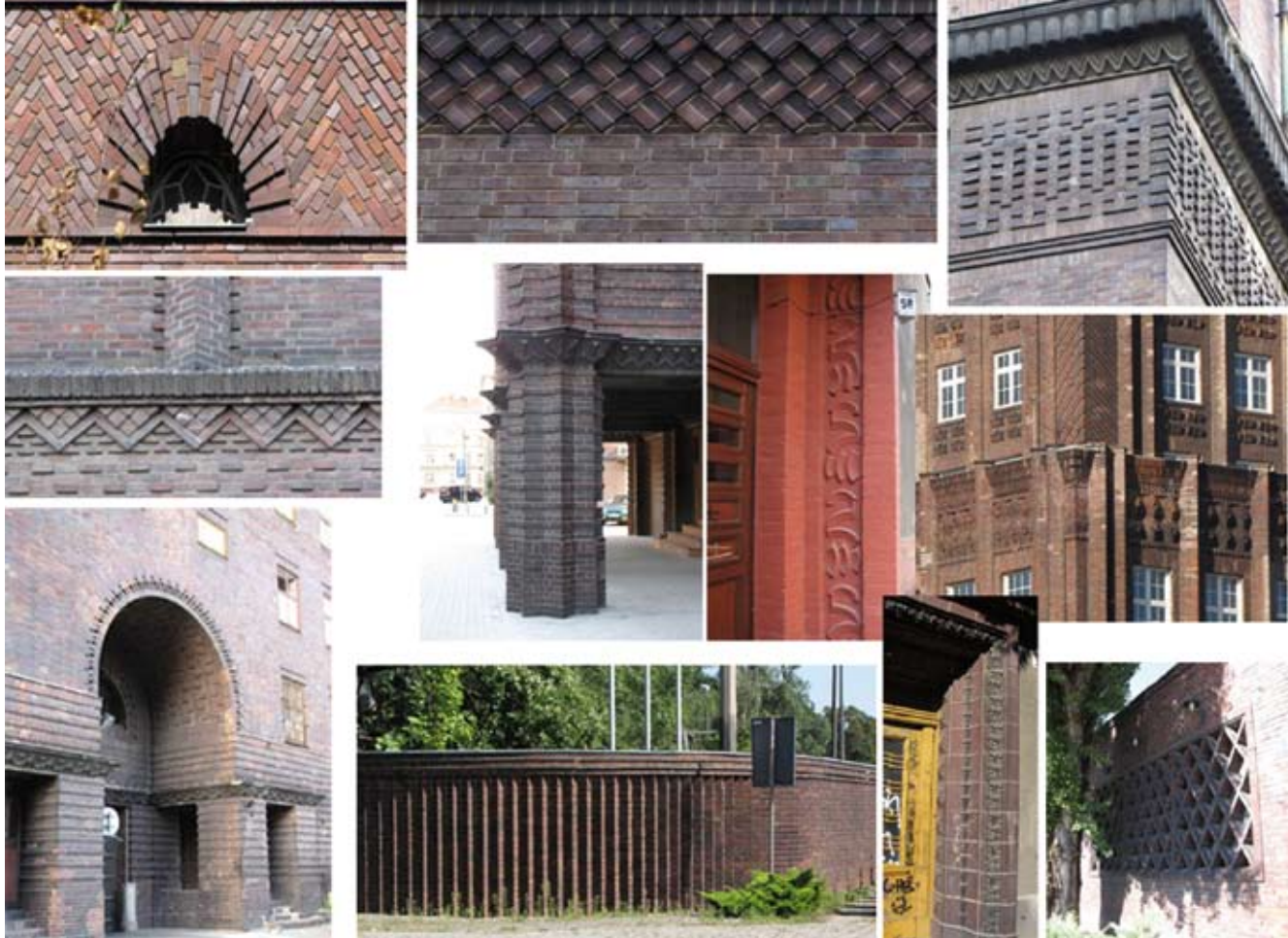
12. E. Niemczyk, *Inspiracje...*, op.cit., s. 12.

13. B. Störtkuhl, *Wieżowce we Wrocławiu a „gorączka wysokościowców” w Niemczech lat dwudziestych* [w:] *Wieżowce Wrocławia 1919-1932*, Wrocław 1997, s. 17.

14. K. Beelitz, N. Frörster, *Breslau – Wrocław. Przewodnik po architekturze modernistycznej*, Wrocław 2006, s. 171.

15. Ibidem, s. 7.

16. A. Markowska, A. Tomaszewicz, *Budynek Prezydium Policji we Wrocławiu* [w:] *Architektura Wrocławia tom 4: Gmach*, red. J. Rozpędowski, Wrocław 1998, s. 432.

4. Kolaż ukazujący różnorodność detali i ornamentów występujących w ekspresjonizmie wrocławskim.
 Atyka zespołu budynków Zakładów Monopolowych przy ul. Monopolowej 4
 Gzyms Prezydium Policji przy ul. Podwale 31-33
 Fryz Prezydium Policji przy ul. Podwale 31-33
 Gzyms kordonowy gmachu poczty przy ul. Krasieńskiego 1
 Filar boczny portyku wejściowego Prezydium Policji przy ul. Podwale 31-33
 Portal wejściowy do budynku wielorodzinnego przy ul. Piastowskiej 58
 Gzyms gmachu poczty przy ul. Krasieńskiego 1
 Portyk bramny na tyłach Prezydium Policji przy ul. Podwale 31-33
 Detal muru otaczający teren zespołu budynków Zakładów Monopolowych przy ul. Monopolowej 4
 Portal wejściowy do budynku wielorodzinnego przy ul. Smoluchowskiego 32
 Detal muru otaczający teren zespołu budynków Zakładów Monopolowych przy ul. Monopolowej 4
 Fot. Marta M. Rudnicka

bią je kryształowe motywy gwiazdy, rogu obfitości i tradycyjalistyczna dekoracja skomponowana z motywów roślinnych osnutych wokół tego samego rogu obfitości. Okazalsze i bardziej nawiązujące do secesji są portale dawnego Urzędu Skarbowego (1924-29) autorstwa Paula Hermanna¹⁷ przy ul. Bernarda Pretficza. Tu także, w obramieniu supraporty i fryzie gzym-su portalu odnajdujemy trójkątne motywy.

Najliczniej wśród wrocławskich obiektów reprezentowane są jednak budynki w stylu ekspresjonizmu ceglanego, z dekoracjami kryształowymi i ornamentem tradycyjalistycznym. Jest to północnoniemiecka odmiana ekspresjonizmu nawiązująca do stylu Franza Högera i Franza Schumachera. Obiekty projektowane przez nich w Hamburgu, jak „Chilehaus” (1923, Höger i Schumacher) czy „Finanzdeputation” (1926, Schumacher) stały się wzorcami, naśladowanymi i kopiowanymi, także we Wrocławiu. Nurt ten, uznawany jest niekiedy za „stylizację ekspresjonistyczną” lub zwany potocznie „zygzakowatym”¹⁸.

Najważniejsze obiekty, które powstały we Wrocławiu w tym stylu to m.in.: gmach Prezydium Policji przy ul. Podwale (Rudolf Fernholz, 1925-27), główna siedziba poczty przy ul. Krasieńskiego (Lothar Neumann, 1928) czy zabudowa dzielnicy Grabiszyniek autorstwa Alberta Kemptera i Paula Heima (1919-26).

Elewacje wszystkich tych obiektów wykonane zostały z ciemnej cegły klinkierowej. Dominującym motywem zdobniczym jest kształt trójkąta, bądź rombu – płaskiego lub przestrzennego – użytego w rozmaitych kombinacjach. Czasami, jak w portalach i attyce zespołu budynków Zakładów Monopolowych przy ul. Monopolowej 4, czy portalu kamienicy czynszowej przy ul. Legnickiej 64 przybiera on formę *opus spicatum*. Często reprezentowany jest przez trójkątne zwieńczone otwory okienne jak w budynku Prezydium Policji, domach szeregowych Kemptera i Heima. Motyw trójkąta jest tu wszechobecny: we fryzie pod gzymsem koronującym oraz w kryształowych głowicach filarów Prezydium Policji, w sieciowej dekoracji sklepienia przejazdu gmachu poczty, w trójkątnym ażurze atyki tego budynku czy ostrych formach jego pilastrów.

17. *Atlas Architektury Wrocławia*, red. J. Harasimowicza, Wrocław 1997, s. 119.

18. A. Markowska, A. Tomaszewicz, *Budynek ...*, op. cit., s. 430.

To właśnie ten detal definiuje wygląd przyozdobionych nim obiektów, dodając im oryginalności i wyrazistości. Stał się również inspiracją podczas projektowania ornamentów i zdobień dla nowopowstających w mieście budynków. Wydaje się, że właśnie motyw trójkąta został najlepiej zasymilowany we wrocławskiej architekturze końca XX wieku. Na elewacjach powstających na przełomie XX i XXI w. obiektów użyteczności publicznej pojawiają się liczne motywy łądzące podobne do tych spotykanych na fasadach z lat 20. Przykłady trójkątnych i kryształowych dekoracji ujawniają się szczególnie w twórczości Wojciecha Jarząbka. Odnajdziemy je na fasadach takich realizacji jak: kościół na osiedlu Popowice (1980-95), dom handlowy „Solpol” (1993), dom wielorodzinny przy wybrzeżu Wyspiańskiego nr 36 (1996), biurowce: „Descout” przy ul. Strzegomskiej 42 (1999), Dolnośląskiego Urzędu Skarbowego przy ul. Żmigrodzkiej 141 (2000). Pojawiają się także obficie w prestiżowych realizacjach innych tworzących w tym czasie architektów, np. kryształ i trójkąt są dominującymi motywami parkingu wielopoziomowego przy ul. Szewskiej 3a autorstwa Stefana Millera. Zasięg występowania tego

5. Kościół p.w. Matki Bożej Królowej Pokoju przy ulicy Ojców Oblatów (powstały 1982) autorzy Wojciech Jarzabek, Jan Matkowski, Waław Hryniewiecki. Fot. Marta M. Rudnicka

detalu nie ogranicza się tylko do obiektów powstających w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowy modernistycznej. Fakt ten świadczy o istotnej roli, jaką detal modernistyczny, skąpy lecz wyrazisty, odgrywa w przestrzeni miejskiej Wrocławia.

NOTKI O AUTORACH

Waldemar J. Affelt, dr inż. Politechnika Gdańska, Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska; zainteresowania naukowe: historia inżynierii budowlanej, badanie, analiza, interpretacja i popularyzacja wartości kulturowych i społeczno-ekonomicznych zabytków techniki, przemysłu i budownictwa; dziedzictwo techniki i rozwój zrównoważony

Tomasz Błyskosz mgr inż. arch., Kierownik Oddziału Gdańskiego Narodowego Instytutu Dziedzictwa; zainteresowania zawodowe: ewidencja oraz waloryzacja obiektów i obszarów zabytkowych, problematyka ochrony panoram miast historycznych

Ulrich Borgert, architekt, konserwator zabytków; Pracownia „Brenne Architekten” w Berlinie, specjalizuje się w architekturze modernistycznej, członek DOCOMOMO

Marek Czapelski, dr, adiunkt w Zakładzie Historii Sztuki Nowoczesnej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego; zainteresowania zawodowe: badania nad architekturą nowoczesną, szczególnie 1. połowy XX wieku oraz doby PRL; relacje między polityką budowlaną, a propagandą architektury w PRL po 1956 r.

Janusz L. Dobesz, dr hab., prof. nadzw., Politechnika Wroclawska, Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki; zainteresowania zawodowe: architektura XIX i XX w. w Polsce, architektura przemysłowa, architektura III Rzeszy

Thomas Flierl, dr filozofii, publicysta, polityk i badacz, aktywny w życiu kulturalnym i politycznym Niemiec, a w szczególności Berlina

Jeremy Gould, profesor na Wydziale Architektury Uniwersytetu w Plymouth, Wielka Brytania; członek Architects Registration Council of UK, RIBA i innych stowarzyszeń; zainteresowania badawcze: teoria i historia architektury XX w., powojenne miasta w Wlk. Brytanii, ochrona zabytków architektury

Hanna Grzeszczuk-Brendel, dr, historyk sztuki, Politechnika Poznańska, Wydział Architektury; zainteresowania naukowe: architektura i sztuki plastyczne w kontekście kultury XIX i XX w., architektura Poznania w 1. poł. XX wieku w powiązaniu z architekturą europejską, architektoniczne reformy urbanistyczne na przełomie XIX/XX w.

Denis Haberland, mgr, pracownik Instytutu Ochrony Zabytków Republiki Słowackiej (Institute of Monuments Slovak Republic); zainteresowania zawodowe: architektura XIX w. i XX w.

Jörg Haspel, profesor dr, Dyrektor Urzędu Konserwatorskiego Landu Berlin (Landesdenkmalamt) w Niemczech, autor wielu publikacji związanych z architekturą modernizmu i jego ochroną

Robert Hirsch, dr inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, Katedra Historii, Teorii Architektury i Konserwacji Zabytków; Miejski Konserwator Zabytków w Gdyni; zainteresowania zawodowe: historia architektury Pomorza, konserwacja zabytków

Izabela Huk-Malinowska, mgr, konserwator zabytków, wykonawca prac konserwatorskich i autorka opracowań konserwatorskich; zainteresowania zawodowe: problematyka konserwatorska elewacji ceglanych i modernistycznych

Barbara P. Jękot, dr inż. architekt, projektantka i badaczka, absolwentka Wydz. Architektury Politechniki Śląskiej, obecnie profesor na Wydziale Architektury Uniwersytetu w Pretorii w Republice Południowej Afryki

Ewa Kalbarczyk-Klak, mgr, absolwentka Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, kierunek Ochrona Dóbr Kultury, specjalność konserwatorstwo; pracownik Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Opolu

Veronika Kapišinská, dr architekt, Instytut Ochrony Zabytków Republiki Słowackiej (Institute of Monuments Slovak Republic); zainteresowania zawodowe: architektura XIX i XX w.

Barbara Klajmon, historyk sztuki, konserwator zabytków, autorka publikacji i opracowań poświęconych głównie górnośląskiej architekturze przełomu XIX i XX w. Zawodowo związana ze służbami ochrony zabytków. W latach 1997-2007 Miejski Konserwator Zabytków w Bytomiu, od 2007 roku Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Karolina Kosiacka, mgr, absolwentka historii sztuki na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; członkini Stowarzyszenia Historyków Sztuki

Paweł Wład. Kowalski, mgr inż. architekt, Prezes i Główny Projektant Pracowni Autorskiej w firmie W. M. Pracownia Projektowania Miasta Sp z o.o., zainteresowania zawodowe: projektowanie architektoniczne, teoria architektury i urbanistyki, nowoczesne systemy i metody projektowania, meloman – audiofil

Anna Kriegseisen, mgr, konserwator zabytków, związana z Muzeum Narodowym w Gdańsku; kierunki prowadzonych badań i zainteresowania zawodowe: kolorystyka elewacji od średniowiecza do współczesności, rzeźba kamienna polichromowana. Aktualnie prowadzone badania, to kolorystyka elewacji w nowożytnym Gdańsku (temat pracy doktorskiej przygotowywanej na Politechnice Gdańskiej)

Paul Lankamp, architekt, kierownik projektu Amsterdam North; wiceprzewodniczący zarządu Bond Heem-schutz, Narodowego Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Kulturowego; członek ICOMOS

Jakub Lewicki, prof. nzw. dr hab., konserwator i historyk architektury, Wiceprezes Sekcji Polskiej DOCOMOMO; wykładowca na kierunkach architektura i historia sztuki; związany z uniwersytetami w Warszawie, Łodzi i Wydziałem Architektury WSEiZ w Warszawie. Zajmuje się architekturą okresu modernizmu ze szczególnym uwzględnieniem Lwowa i Warszawy oraz problematyką konserwatorską budowli modernistycznych

Joanna Lorenc, mgr inż. arch., doktorantka na Bauhaus-Universität Weimar, Niemcy, pracownik naukowy na Technische Universität Dresden; absolwentka studiów podyplomowych Denkmalpflege und Stadtentwicklung, TU Dresden

Ewa Łukaszewicz-Jędrzejewska, historyk sztuki i dr nauk technicznych w specjalności architektura, adiunkt w Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu; zainteresowania badawcze: na granicy sztuk pięknych i nauk społecznych – estetyka władzy, relacje reklamy i sztuk pięknych, metody krytyki architektury nowoczesnej

Andrzej Majdowski, dr hab. historyk architektury, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, kierownik Pracowni Historii Architektury na Wydziale Sztuk Pięknych

Beata Makowska, dr. inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Zakład Rysunku, Malarstwa i Rzeźby; zainteresowania naukowe: plastyka w architekturze (ornamentyka historyczna i współczesna); kamienice krakowskie z przełomu XIX i XX wieku i okresu modernizmu

Monika Markgraf, architekt, pracownik naukowy w dziedzinie budownictwa i ochrony zabytków w Fundacji Bauhaus Dessau; główne zadania: renowacja budynku Bauhaus w Dessau, badanie obiektów zabytkowych, prowadzenie archiwum badań obiektów, wystawy i publikacje. Członek ICOMOS i przewodnicząca DOCOMOMO Niemcy

Eugenij Walerjewicz Morozow, architekt, dr historii sztuki, Instytut Historii Sztuki, Etnografii i Folkloru Narodowej Akademii Nauk Białorusi w Mińsku; zainteresowania zawodowe: architektura pierwszej połowy XX w. na Białorusi

Ryszard Nakonieczny, dr inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, wieloletni redaktor naczelny kwartalnika „Archivolta”, zainteresowania: architektura współczesna, modernizm

Aleksandra Narczewska, mgr inż. architekt, Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gdyni; doktorantka Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej; zainteresowania zawodowe i naukowe: historia architektury, ochrona dziedzictwa kulturowego architektury XIX i XX wieku

Bernd Nicolai, historyk sztuki i architektury, wykładowca na uniwersytetach w Edynburgu, Berlinie i Trewirze, obecnie profesor historii sztuki i konserwacji zabytków na uniwersytecie w Bernie w Szwajcarii

Maciej Niedostatkiwicz, dr inż.; Politechnika Gdańska, Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska; kierunki prowadzonych badań naukowych: efekty dynamiczne w silosach, aplikacja bezinwazyjnych metod pomiarowych w diagnostyce przepływu materiałów sypkich, pomiar naporu materiałów sypkich

Leszek Niedostatkiwicz, dr inż., Politechnika Gdańska, Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska oraz Urząd Miasta Gdyni, Wydział Budynków; kierunki prowadzonych badań naukowych: nośność konstrukcji murowych; obszar działalności zawodowej: zagadnienia rewitalizacji, modernizacji i fizyki budowli obiektów budownictwa ogólnego

Joanna Anna Olenderek, dr hab. inż. arch., profesor Politechniki Łódzkiej, Instytut Architektury i Urbanistyki, Kierownik Zakładu Projektowania Architektury Użyteczności Publicznej; kierunki badań: modernizm, rewitalizacja struktur miejskich, dobra kultury współczesnej; zainteresowania: teoria architektury XX w., modernści wiedeńscy, koloryt Prowansji

Maciej Olenderek, dr inż. arch. adiunkt, Politechnika Łódzka, Instytut Architektury i Urbanistyki, Zakład Rysunku i Malarstwa; kierunki badań: modernizm, kształtowanie struktur miejskich; zainteresowania: postrzeganie architektury poprzez przekaz graficzny

Andrzej K. Olszewski, historyk sztuki, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Autor wielu publikacji z zakresu historii architektury i sztuk plastycznych w wiekach XIX i XX. Członek licznych organizacji w tym DOCOMOMO i Art Déco Society of New York

Anna Orchowska-Smolińska, mgr inż. architekt, doktorantka Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej; zainteresowania zawodowe i naukowe: badania i ochrona dziedzictwa kulturowego architektury i urbanistyki okresu modernizmu, szczególnie zabudowy przemysłowej miast portowych

Jadwiga Roguska, prof. zw. dr hab. inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, Kierownik Zakładu Historii Architektury Powszechnej, Członek Komitetu Architektury i Urbanistyki PAN, redaktor naczelna „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki”; specjalizacja: historia architektury, konserwacja zabytków

Małgorzata Rozbicka, dr hab. inż. arch., profesor na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Autorka opracowań naukowych i ekspertyz z zakresu historii architektury polskiej i ochrony dziedzictwa kulturowego

Marta Małgorzata Rudnicka, mgr inż. architekt, Politechnika Wrocławska, Wydział Architektury, Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki; kierunki prowadzonych badań i zainteresowania zawodowe: historia architektury, konserwacja zabytków, styloznawstwo

Petro Rychkov, dr hab., prof., Wydział Architektury i Budownictwa, Uniwersytet Gospodarki Wodnej i Przyrodznawstwa, Równe, Ukraina

Svitlana Smolenska, prof. nadzw., Państwowa Politechnika Budownictwa i Architektury w Charkowie, Wydział Projektowania i Architektury; zainteresowania naukowe: badanie dziedzictwa modernizmu na Ukrainie, teorie urbanistyczne końca XIX i początku XX w., ekologiczne trendy w architekturze i urbanistyce

Maria Jolanta Sołtysik, dr hab. inż. arch., profesor na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej, kierowniczka Katedry Historii, Teorii Architektury i Konserwacji Zabytków, wiceprezes Gdańskiego Oddziału Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków; zainteresowania zawodowe: historia i teoria architektury XIX i XX w., historia Gdyni i gdyńskiego modernizmu, konserwacja zabytków

Anna Syska, mgr inż. architekt, pracownik Śląskiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach; zajmuje się m.in. architekturą okresu międzywojennego oraz zabytkami techniki, współautorka merytorycznego opracowania Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego

Dominika Szewczykiewicz, mgr, absolwentka Historii Sztuki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; od 2006 r. pracuje w Biurze Stołecznego Konserwatora Zabytków

Bogusław Szmygin, dr hab. inż., profesor Politechniki Lubelskiej, Dziekan Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej PL; kierownik Zakładu Konserwacji Zabytków; Prezydent PKN ICOMOS; członek Komitetu Wykonawczego ICOMOS; sekretarz Międzynarodowego Komitetu Teorii Konserwatorskiej; specjalizacja: zagadnienia ochrony i konserwacji zabytków architektury (teoria konserwatorska, rewitalizacja miast historycznych, ochrona ruin)

Maciej Trochonowicz, mgr inż., Katedra Konserwacji Zabytków, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska

Jadwiga Urbanik, dr inż. architekt, Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej, Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki; przewodnicząca Polskiej Sekcji DOCOMOMO; specjalizacja: historia architektury i urbanistyki, zwłaszcza okresu międzywojennego (forma, technologie budowlane, kolorystyka)

Bartosz Walczak, dr inż. architekt, Instytut Architektury i Urbanistyki, Politechnika Łódzka, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi; zainteresowania badawcze: dziedzictwo przemysłowe Łodzi; dziedzictwo przemysłowe i tożsamość; osiedla patronackie w przemyśle włókienniczym; sposoby wykorzystania budynków przemysłowych; problematyka konserwatorska zabytków techniki

Stanisława Wehle-Strzelecka, dr hab. inż. architekt, profesor Politechniki Krakowskiej, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury

Agata Zachariasz, dr hab. inż. architekt; Politechnika Krakowska, Wydział Architektury, Instytut Architektury Krajobrazu; zainteresowania zawodowe: architektura krajobrazu i sztuka ogrodowa – historia i współczesność, tereny zieleni w urbanistyce i planowaniu przestrzennym, rewitalizacja ogrodów i parków

Bożena Zimnowoda-Krajewska, architekt, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o sztuce; adiunkt w Zakładzie Konserwatorstwa Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa – UMK w Toruniu. Członek Głównej Komisji Konserwatorskiej przy GKZ, członek PKN ICOMOS i SKZ; kierunki badań: badania architektoniczne, konserwacja zabytków architektury, historia architektury

Barbara Zin, dr inż. arch., Politechnika Krakowska Wydział Architektury, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, sekretarz naukowy Podyplomowych Studiów Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki; zainteresowania zawodowe: historia architektury współczesnej, projekty architektoniczno-konserwatorskie

Maria J. Żychowska, profesor dr hab. architekt, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej; specjalność i zainteresowania naukowe: historia architektury współczesnej, sztuka witrażowa, działalność projektowa i konserwatorska